

HUKUKUN BİLİMSELLİĞİ SORUNU*

Yrd. Doç. Dr. Ali Şafak BALI**

Giriş

Bu çalışmada, çağdaş dünyada ağırlıklı pozitif hukuk ile eşdeğer görülen hukuk kavramının, gerçekten de “olan hukuk” a indirgenip indirgenemeyeceği tartışmasına odaklı olarak, bir başka temel sorun, hukukun bilimselliği sorunu ele alınacaktır. Hukukun kendisine özgü bir bilim olduğu iddiası sorgulanacak, yani, “pozitif hukuk bilimi” denilen bilgi disiplinin gerçekte bu niteliği taşıyıp taşımadığı tartışılacaktır.

Bu tartışma, hukukun yapılması, uygulanması ve değiştirilip yenilenmesi süreçlerinde bilimsel yöntemlerin rolünü anlamamızı sağlayacaktır. Bilim hukuk için ne ölçüde gereklidir? Gerekliliği ölçüsünde elverişli midir? Bilimsel nitelikli hukuk faaliyetleri hukukun gelişimine nasıl bir destek sağlamaktadır? Hukukun toplumsal ihtiyaçlar ve toplum üyelerinin hukuktan beklentilerine karşılık verip vermemesinde bilimin işlevi ne olacaktır? Bu çalışmada bütün bu sorulara önemli ölçüde açık ve anlaşılır cevaplar verilmeye çalışılacaktır.

Önce ana hatlarıyla toplumsal düzen kuralları ve hukuk normları arasındaki niteliksel ilişkiye bakmak ve bu ilişkiyi bilimsellik iddiası ile karşılaştırmak yararlı olacaktır. Sonra sırasıyla, Bilim nedir? Hukuk nedir? Hukuk bilim olabilir mi? sorularına cevap aranacaktır.

Toplumsal Düzen Kuralları ve Hukuk

Hukuk, günümüz toplumlarının en temel yapı taşlarından birisidir. Çağdaş toplumlar, “hukuk devleti” olmakla, “hukukun üstünlüğü” ilkesine bağlı kalmakla övünmektedir. Hukuksuz bir toplum düşünülemez. Bununla birlikte, hukuk toplumsal hayatın yegane düzenleyicisi ve belirleyicisi değildir.

* Bu çalışma 3-5 Aralık 2003 tarihinde Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir.

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi Ve Sosyolojisi ABD. Öğretim Üyesi

Hukukun Bilimselliği Sorunu

İnsanoğlunun toplum halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte, mitolojik söylemlerden, dinsel kurallara, alışkanlıklardan gelenek ve örfelere, sübjektif değerlerden, ahlaki ilkelere pek çok farklı normatif düzen unsuru da toplumsal yaşantının şekillenmesinde pay sahibi olmuştur. Bu anlamda, toplumsal yaşam içerisindeki insan davranışlarını çok farklı ilke ve inanışların belirlediği söylenebilir. Örneğin, insanlar dini inanışları yada ahlak anlayışları öyle gerektirdiği için, kendilerini akraba ve komşularına yardım etme yükümlülüğü altında hissedebilir, yalan söylemekten kaçınabilir. Yine insanlar örf-adet ve görgü kuralları uyarınca yanlış olduğuna inandıkları için büyükleri yanında sigara ve içki içmekten çekinebilir. Başkasının canına, ırzına ve malına zarar vermemek, hırsızlık, dolandırıcılık yapmamak, adam öldürmemek için de benzer şeyler söylenebilir. Bu davranışların pek çoğunun hukuk düzenince de paralel biçimde düzenlenmiş olması (yasaklanmış yada izin verilmiş olması) insanların davranışlarını, hukuka uymak dışında, başka saiklerle, örneğin, ayıplanmamak, günah işlememek, görgüsüz sayılmamak ve benzer diğer bazı düşüncelerin etkisiyle belirledikleri gerçeğini değiştirmez. Zira pek çoğumuzun, yalan söylemekten hoşlanmadığımız gibi, hırsızlık yapmıyor olmamız da, onun hukuk düzenince yasaklanmış bir eylem olmasından çok, bizatihi hırsızlığın “*kötü*” ve “*yanlış*” olduğuna ilişkin değer yargılarımızdır ve bu değer yargılarımızı biz hukuk öğretisinden ziyade toplumsal kültürden ediniriz.

Bu noktada şu soru akla gelmektedir. Her toplumda din, ahlak, örf-adet ve benzeri düzen kuralları yanı sıra hukuk kuralları niçin vardır? Hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmasının teorik olmaktan ziyade pratik nedenleri vardır. Bunlardan birisi, diğer toplumsal düzen kurallarının toplumsal değişime ayak uydurabilecek, değişen toplumsal şartları hızlı biçimde düzenleyebilecek nitelikte olmamasıdır. Bir başka ifade ile, toplumların dinamik yapısına karşın, hukuk dışındaki toplumsal düzen kurallarının nispeten statik bir yapısı vardır. Bunlardaki değişme çok yavaş bir biçimde ve kendiliğinden gerçekleşir. İnsanlar istese de, din, ahlak, örf-adet kurallarını birkaç gün, yada birkaç ay içerisinde değiştirebilmelerine olanak yoktur.

İkinci olarak diğer toplumsal düzen kurallarına uyulmaması halinde, kuralı ihlal edene uygulanabilecek belirli ve düzenli bir yaptırım söz konusu değildir. Hukuk kuralları dışındaki toplumsal düzen kurallarının hepsinde, kuralın ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar belirsiz ve arızı niteliktedir. Bu ise, özellikle, bu toplumsal düzen kuralının artık sosyal ihtiyaçları karşılayamaması durumunda, insanların yoğun olarak kuralı ihlal etmesi ihtimalini artıracak, dolayısıyla toplum düzeninin önemli ölçüde bozulmasına ve düzensizliğin giderek kaosa dönüşmesine yol açabilecektir. Oysa hukuk kurallarına uyulmaması durumunda devlet tarafından desteklenen belirli ve güçlü nitelikte maddi yaptırımlar söz konusudur ve bu yaptırımlar, kurallar yürürlükte kaldığı sürece etkin olarak uygulanma potansiyeli taşırlar.

Bunlar dışında, başka bazı sebeplerle de hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, diğer toplumsal düzen kurallarının düzenlemediği alanlarda ilk düzenleyici olarak hukuk kuralları ortaya çıkmaktadır. Bankacılık işlemlerini belirleyen hukuk kuralları, uzay yada bilgisayar teknolojisi kullanımı dolayısıyla ortaya çıkan yeni davranış modellerini belirleyen ve düzenleyen hukuk kuralları buna örnek gösterilebilir.

Hukuk kuralları diğer toplumsal düzen kurallarından farklı olarak, toplumda kendiliğinden oluşan kurallar değildir. Toplumsal hayatta ihtiyaç baş gösterdikçe, insanlar tarafından, belli organlar ve belli usuller uyarınca bazı davranış kurallarının kabul edilip, yazılı hale getirilmesiyle oluşturulurlar. Hızlı biçimde oluşturulabilir ve değiştirilebilir olmasının yanı sıra ihlal edilmeleri halinde devlet tarafından desteklenen belirli ve güçlü yaptırımlar içerirler.

Toplumda hukukla birlikte ve insan davranışlarını belirlemek açısından hukuktan daha etkin olarak var olan diğer düzen kuralları ile bilim arasında doğrudan bir ilişki kurmak gereği duyulmazken, hukukun bilimsel bir disiplin olabileceğine yönelik iddialar acaba ne derece anlamlıdır? Gerçekten de benzer nitelikleri taşıdıkları ve aynı işlevi yerine getirdikleri halde, diğerlerinin aksine hukukun bilim olma iddiasını açıklamak kolay değildir. Örneğin, kimse dinin bilimselliğinden, pozitif ahlak biliminin mevcudiyetinden, örf-adet ya da geleneklerin bilimsel nitelik taşıdığından bahsetmemektedir. Oysa özellikle akademik çevrelerde hukukun kendine özgü bir bilim olduğu iddiası yaygındır. Örneğin, TÜBİTAK'ın Türkiye'de Cumhuriyet dönemindeki bilimsel gelişmeleri belirlemek amacıyla, seçkin (akademisyen) bilim adamlarının katkısıyla hazırladığı çalışmada, hukuka ilişkin makalesinde, Prof. Dr. Ahmet Mumcu şüpheye yer bırakmayacak bir dille şöyle demiştir: "Hukuk, elbette bir bilimdir; hem de çok önemli bir bilim." Bu ifadedeki kesinlik ve yazarının kimliği birlikte dikkate alındığında hukukun bilimselliği konusunda bir tereddüde yer olmadığı düşünülebilir. Ancak ne var ki yine aynı makalede, hukukun bilimselliğinden şüphe etmeyi gerektirebilecek bir yaklaşım sergilendiğini söyleyebiliriz. Yazar, alıntılanan cümlesinin hemen peşinden gelen cümlesinde doğa bilimlerindeki kesinliğin hukuk biliminde olmadığını söyler. Yine hemen takip eden cümlesine de, "ayrıca" diye başlayarak hukuk biliminin sosyal bilimlerdeki kimi özellikleri taşımadığını da belirtir.⁶⁷⁶ Şu halde hukuk nasıl bir bilimdir? Hukukun doğa bilimleri gibi olmadığı konusunda şüphe yoktur. Hukuk olsa olsa beşeri bilimler veya sosyal bilimler kategorisi içerisine yerleştirilebilir. Ancak ne var ki, bilim olduğu iddiasında olan yazarın kendisi bile hukukun sadece doğa bilimlerinden değil sosyal bilimlerden de ayrı olduğunu söylemektedir. Bu ise oldukça şaşırtıcı bir yaklaşım tarzıdır. Ona göre hukuk kendisine özgü bir bilimdir. Halbuki, aşağıda da işaret edileceği gibi, bir

⁶⁷⁶ Ahmet MUMCU (1997), "Hukuk", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim "Sosyal Bilimler"*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Ankara 1997 içinde, s. 121.

Hukukun Bilimselliği Sorunu

alanın bilimsel olup olmadığını o alanın kendine özgülüğü ile açıklama imkanı yoktur.

1. Bilim nedir?

İnsanoğlu dünyada varlık bulduğundan beri kendisi ve evreni anlama gayreti içerisinde olmuş, bu yöndeki merakını tatmin etmek için sorduğu sorulara cevap bulma arayışına girişmiştir. Aradığı cevaplar bazen ilahi güçler tarafından sunulmuş, bazen de bunun için yoğun zihinsel çabalar sarf edilmesi gerekmiştir. Tarih boyunca insanoğlunun cevap bulmak istediği soru ve sorunlar çok az değiştiği halde, cevaplar, hem zaman içerisinde, hem de bilgi edinmede başvurulan kaynaklar ve kullanılan araçlar nedeniyle sürekli biçimde değişmiştir. Cevapların değişmesi, edinilen bilgilerin doğruluğuna olan inancı defalarca sarsmış olmasına rağmen insanoğlu bu yöndeki arayışından asla vazgeçmemiştir. İnsan, çaba sarf ederek elde ettiği cevapların yanı sıra, hatta onlardan da önce kuşaktan kuşağa aktarılan mitolojik söylemlerdeki doğrularla merakını gidermiştir. İlk çağdan günümüze, hakikati kavramak açısından mitolojik anlatılar ve dinler çok önemli bir fonksiyon ifa etmiş ve her dönemde, insanın hakikati bilme ihtiyacına belli ölçüde karşılık vermiştir. Buna rağmen, insan dinsel ve mitolojik söylemlerin sunduğu yada bunlarla karışmış sözlü bilgeliğin ürünü cevaplarla yetinmeyip, gerçekliği kavramak dürtüsüyle bilgi (hakikat) arayışını sürdürmüştür. Bu arayışı çerçevesinde, bazen zahmetsiz yollardan bazen de oldukça yoğun zihinsel çalışmalarla yeni bilgiler üretmiştir. Zahmetsiz yoldan edinilen bilgi amiyane yada gündelik bilgi olarak adlandırılabilir. Bu, insanın, doğal akışında sürüp giden gündelik hayatın basit gözlem ve tecrübeleri ışığında edindiği, içinde yaşadığı kültüre özgü, kulaktan kulağa yayılarak genişleyen, toplumsal yaşamın gerekleri çerçevesinde diğer insanlarla paylaşılan ve çoğunlukla pratik ihtiyaçları karşılamak için başvurulan bir bilgi türüdür. Bu bilginin değeri insan hayatını kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı, bir başka ifadeyle insanlara fayda sağlayıp sağlamadığı ile ölçülür. Doğruluğu veya yanlışlığı ciddi biçimde sorgulanmaz. Diğer ve asıl önemlisi ise, sistematik bir gözlem ve düşünce ürünü olarak elde edilen, bütünsel, tutarlı, kapsayıcı nitelik taşıyan, bütün insanlık için doğruluk değeri taşıdığına inanılan, insana ve evrene ilişkin hakikati kavramaya yönelmiş felsefi bilgidir.

Her ne kadar felsefi bilgi insan zihninin bir ürünü olarak tanımlanıyorsa da, onu vahiy yoluyla inen bilgiden (ve mitolojik söylemlerden) bütünüyle soyutlayabilme imkanı olmadığını söylemek gerekir. Zaten, ortaçağın sonuna ginceye kadar felsefenin, dinden uzak durmak gibi bir kaygısı olmamıştır. Hatta dine ve tanrıya ilişkin hakikatin de felsefe aracılığı ile kavranmaya çalışıldığı, bu anlamda dinsel doğmaların rasyonel bir zemine bağlanmasına yönelik çalışmaların felsefenin bir alt bölümünü oluşturduğu söylenebilir. Din ve felsefenin, insanoğluna “hakikatin” kapılarını açmayı amaçlamış olmak açısından da yolları kesişmektedir. Sunuş biçimleri farklı olmakla birlikte her

ikisindeki tek bir “hakikat”in mevcudiyetine ilişkin temel inanç aynıdır. Felsefe bu hakikati, insanın zihinsel çabasıyla “bulmaya çalışırken”, din, onun tanrı sözlerinde “açıklandığını” belirtmektedir. Belirtilen nitelikteki ortak tavırlarının dinler ile felsefeyi aynı çizgiye taşıdığı iddia edilebilir.

Din ile felsefenin birbirinden kopmaya başlaması, gözlem ve deneyi aklın önüne taşıyan pozitif bilim anlayışı ile başlamıştır. 17. Yüzyıldan itibaren önce fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimleri ve takip eden dönemlerde ise antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi beşeri ve/veya sosyal bilimler birbiri ardına felsefeden ayrılarak kendilerine özgü inceleme alanları ve yöntemler geliştirmiştir. Böylece yukarıda belirtilen bilgi türlerine yeni tür olarak bilimsel bilgi eklenmiş bulunmaktadır. Bilim felsefeden doğmuş olmakla birlikte, bir taraftan dine karşı tavrı almış, diğer taraftan ise felsefe karşısında bağımsız bir bilgi disiplini olduğunu ilan etmiştir.

Bilim, bilgi edinmede kullandığı yöntemler ve bilgi nesnesine ilişkin yaklaşımı nedeniyle ürettiği bilginin felsefi bilgi karşısında daha güvenilir ve kesin nitelikli bir bilgi olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle doğa bilimleri, tabiata ilişkin maddi gerçekliğin anlaşılması temel hedefi doğrultusunda, doğada olup biten her şeyi, nedensel ilişkiler çerçevesinde açıklama fonksiyonunu üstlenmiştir. Tersinden ifade etmek gerekirse, bilim varolanı açıklamanın ötesinde başka bir misyon üstlenmediği gibi, varlığa yönelik ilgisini de sadece maddi gerçekliği açıklamak işlevi ile sınırlı tutmuş, bir anlamda gerçekliğin sadece bir yönünü açıklamayı hedef edinmiştir. Bununla birlikte, elde edilen bilgi, somut nitelik arz ettiği ve teste tabi tutulabildiği, bir başka ifadeyle “görünür” ve “denetlenebilir” kılınabildiği için, varlığa ilişkin gerçekliği tümüyle kavrama ve açıklama iddiasında olmamasına rağmen, inandırıcılık bakımından felsefi bilgiye tercih edilir hale gelmiştir. Günümüzde pek çok kişi, doğayı ve evreni doğru biçimde kavrama konusunda mümkün olan tek açıklama biçiminin bilimsel yöntemle elde edilen bilgi (bilimsel açıklama) olduğunu kabul etmektedir. Oysa bunun yanıltıcı olduğu, doğa bilimlerinin ve özellikle de sosyal bilimlerin kısa tarihine bakıldığında kolaylıkla görülebilir. Eğer, bilimsel nitelikli hipotezlerin doğa bilimleri tarafından 17. yüzyıl başlarından itibaren, sosyal bilimlerden 19. Yüzyıldan itibaren gerçek bilgi olarak ortaya konulduğunu hatırlayacak olursak, pozitif bilim tarihinin felsefe tarihinden çok daha kısa olduğunu ve fakat buna rağmen bugün hala 17. yüzyıldan beri geçerliliğini koruyan çok az bilimsel önerme hatırlayabildiğimizi şaşkınlıkla görürüz. Zira bugün maddi gerçekliği yansıttığına inandığımız bilimsel hipotezlerin, yarının bilimsel zihniyeti ve teknolojik gelişimi karşısında geçerliliklerini yitireceklerini söylemek de kâhin olmayı gerektirmez.

Bilimi, felsefeden ayıran en temel özellik metafizik alanla ilgilenmemesidir. Özellikle doğa bilimleri fizik alemin gerçek bilgisini belli başlı yöntemleri kullanarak üretmeye çalışır. Doğa bilimlerden farklı olmakla birlikte, sosyal bilimlerde metafizikle ilgilenmezler. Sosyal bilimlerin amacı da olanı, olguyu açıklamaktır. Bunu yaparken değer yargılarından kaçınmak, gerçekliği tüm

Hukukun Bilimselliği Sorunu

çıplaklığıyla tespit etmek zorundadır. Ancak, sosyal bilimlerin bu anlamda doğa bilimleri kadar başarılı oldukları söylenemez. Gerçi, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji gibi kendisine özgü araştırma yöntem ve teknikleri geliştirebilmiş olanlar bu tartışmada kendilerini savunacak donanıma sahip bulunmaktadır. Oysa ekonomi, siyaset ve hukuk bilimi açısından aynı şeyi aynı rahatlıkla söylemek mümkün değildir.

Son on yıllarda “bilimsellik” kavramı her ne kadar, sadece sosyal bilim alanları için değil, doğa bilimlerine ilişkin olarak da tartışmaya açık bir hale gelmişse de, buna sığınarak bilimselliği bütünüyle göz ardı etme imkanı yoktur. Herhangi bir faaliyetin veya bilgi üretiminin “bilimsel” sıfatını haiz olabilmek için belli başlı süreçler ve unsurları içermesi gerekir. Elde edilen bilginin gündelik bilgiye kıyasla nitelikli bilgi olması onu otomatik olarak bilimsel bilgi yapmaz. Bilimsel bilgiden bahsedebilmek için bilim felsefesine başvurmalıdır. Bilim felsefesi, bilimi nitelerken belli başlı unsurlara öncelik vermiştir.

Her şeyden önce bilim *olgusal*dır. Bilimin başta gelen ve onu felsefe, din, mantık ve matematik gibi diğer düşünce disiplinlerinden ayırt eden özelliği olgusal oluşudur. Bilimsel önermelerin tümü gözlemlenebilir olguları dile getirmelidir.

İkinci olarak bilim, *mantıksal*dır. Bunun anlamı bir taraftan bilimin ortaya koyduğu sonuçların, kendi içinde tutarlı olması ve her türlü çelişkiden uzak olması, diğer yandan da bir hipotez veya teorinin doğrulanması işleminde mantıksal düşünme ve çıkarsama kurallarından yararlanılmasıdır.

Üçüncü olarak, bilim *objektiftir*. Bilimin objektifliği mutlak anlamda alınmamakla birlikte, ulaşılan her sonuç veya doğrunun güvenilir olması, kişisel değerlendirmelerden etkilenmemesi, herkes tarafından denetlenebilmesi anlamına gelir.

Dördüncü olarak, bilim *eleştiricidir*. Bilim, ne denli makul olursa olsun, olgularla desteklenmeyen her bir hipotez, teori veya kuralı, herkesçe benimsenmiş olup olmadığına bakmaksızın değiştirmek, düzeltmek yada ortadan kaldırmak zorundadır. O kural hakkındaki bireysel düşünceler yada toplumsal inançlar bilimin eleştirel tutumunu etkilememelidir.

Beşinci olarak bilim *genelleyicidir*. Bilim tek tek olaylarla değil, olay grupları, olgularla ilgilenir ve bunlara ilişkin genel ilke ve prensipler ortaya koyar.

Yetkili bilim alanının eleştiri ve denetimine kapalı olan ve kişiye özgü nitelik taşıyan her türlü bilgi, bulgu yada “doğrular” bilimsel nitelikten yoksundur.

Bilim bazı *genel inanışlar ve varsayımlar* üzerine temellenmiştir. Doğa bilimleri ya da sosyal bilimler için geçerlilik taşıdığına inanılan bu varsayımlar şunlardır: (1) Kendi dışımızda bir olgular dünyası vardır (2) Bu dünya bizim için

anlaşılır niteliktedir. (3) Bu dünyayı anlamak ve açıklamak biçim için değerlidir.⁶⁷⁷

2. Hukuk Nedir?

Hukukun ne olduğu sorusu özü itibarıyla ontolojik bir sorundur. Bu nedenle 19. yüzyıla gelinceye kadar sadece felsefe tarafından çözümlenmeye çalışılmıştır. Felsefe tarihi boyunca hukukun ne olduğuna (niteliğine) ilişkin tartışmalar iki farklı hukuk kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, gözlem verilerini esas alan epistemolojik yaklaşımın ürettiği, belli bir ülkede belli bir zamanda yürürlükte bulunan (uygulanmakta olan) hukuku anlatmak üzere “olan hukuk” ya da “pozitif hukuk” kavramı; diğeri ise, akli esas alan epistemolojik yöntemin ürünü niteliğindeki, pozitif hukukun da yansıtması gerektiğine inanılan, adalet idesine karşılık gelmek üzere kullanılan “olması gereken” ya da “ideal hukuk” kavramıdır.

19. Yüzyıldan itibaren felsefi pozitivistizmin etkisiyle hukuku bağımsız bir bilim yapmak iddiası ile yola çıkan hukuki pozitivistler hukukun kendine yeterli pozitif bir bilgi disiplini olduğunu göstermeye çalışmıştır. Hukukun felsefeden bağımsız bir bilim disiplini olarak kurulabilmesi için, hukukun niteliğinin pozitif bilim anlayışına uygun tarzda yeniden yapılandırılması gerekmiştir. Bu süreçte felsefi pozitivistizm, hukuki pozitivistlerin gerek duyduğu teorik altyapıyı hazırlamış ve hukukun bağımsız bir bilim olma iddiasına elverişli zemin sağlamıştır. Felsefi pozitivistizmin ontolojik açıdan hukukun niteliğine ilişkin değerlendirmelerini kendilerine çıkış noktası olarak alan hukuki pozitivistler, hukuk bilimi için öngörülen bilgi objesini “pozitif hukuk”, yani “egemen gücün koyduğu şeklen geçerli kurallar” olarak görmek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bir başka ifadeyle hukuk nedir sorusuna “yürürlükteki kurallardır” cevabını vermişler, bu anlayış çerçevesinde olması gereken hukuk yada adalet gibi kavramların metafizik sorunlar olması nedeniyle hukuk bilimi incelemesi dışında tutmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu iddia bir yönüyle doğrudur. Zira gerçekten de metafizik sorunlar bilimsel inceleme konusu yapılamaz. Ancak acaba, bilimsel incelemeye konu yapılamayacak olması, pozitif hukukun dışında bir hukukun olmadığı anlamına mı gelecektir? Eğer cevabımız hayır ise, hukukun bilimselliğini sağlamak çabası daha başlangıçta ciddi bir ikileme karşı karşıyadır. Zira bu halde, hukuk, ya olduğundan başka bir şeye indirgenecek ya da bilimsellik iddiasından vazgeçilecektir. Zira bilim *olgusalılık* niteliği gereği olanı açıklamaktan öte bir işlev üstlenemez. Ancak, acaba hukuk gerçekten de pozitif hukuka indirgenebilir ve hala hukuk olarak nitelendirilebilir mi? Yoksa hukuk bilimi hukukun sadece bir cephesine yönelik, dolayısıyla hukuk gerçekliğinin sadece bir kısmını ele

⁶⁷⁷ Bilimin niteliğine ilişkin yapılan bu açıklamalar için bkz. Cemal Yıldırım, (1985), *Bilim Felsefesi*, İstanbul 1985, s. 16.19.

Hukukun Bilimselliği Sorunu

alan, bir açıklama çabasından mı ibarettir? Şimdi öncelikle bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

a) Hukuk yürürlükteki kurallar toplamı mıdır? (Ya da hukuk, pozitif hukuka indirgenebilir mi?)

Hukuku pozitif bir bilim kimliğinde görmek isteyen hukuki pozitivistlere göre, gerçek hukuk pozitif hukuktur. İnsanlık tarihi içerisinde önce pozitif hukuk uygulaması ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hukuk, bu uygulamalarda somutlaşan “olan hukuk” olarak anlaşılmalıdır. Zira, olması gereken hukuka ve adalete ilişkin düşünceleri doğuran pozitif hukukun bu gözlemlenebilir varlığı olmuştur. Başka bir ifade ile, insanların ideal hukuk konusundaki arayışları ve değerlendirmeleri pozitif hukuktan kaynaklanmıştır. İnsanlar ancak pozitif hukuk düzenlerinin işleyişini gözledikten sonra, bu düzenleri belirleyen hukuk normları ve uygulamaların haklılığı, haksızlığı yada adalete uygun olup olmadığı üzerinde durmuşlar ve böylece “olması gereken hukuk” fikrine ulaşmışlardır.

Bu felsefi iddia, iç mantıksal tutarlılığı açısından geçerli gibi görünmekle birlikte, yine mantık ilkelerine başvurulacak çürütülebilecek niteliktedir. Bir an için hukukun, gerçekten de önce hukuk uygulamaları biçiminde somut bir varlık kazandığını varsaysak bile (ki gerçekte böyle olduğundan asla emin olamayız) yine de olması gereken hukuk veya adalete ilişkin görüşlerin bu uygulamaların bir ürünü olduğunu söylemek imkanı yoktur. Çünkü, eğer hukuk sosyal hayatın zorunlu sonucu niteliğinde kendiliğinden ortaya çıkmış ise o halde, onu değerlendirmek için ona kaynaklık etmiş şartlara bakmak gerekecektir. Bu ise, bizi başlangıç noktasına geri götürecek ve mevcut olan kuralları, hukuk olarak onaylamanın ötesinde bir sonuç sağlamayacaktır. Halbuki iddia, varolan kuralların değerlendirilmesi sayesinde başka bir hukuk fikrinin oluşabileceği şeklindedir. Bu yaklaşım, eleştiri ve değerlendirme mantığına aykırı bir yaklaşımdır. Sosyal bilim mantığının, olandan hareketle, olması gerekene ulaşamayacağı tezini göz ardı etsek bile, önceden daha iyi, daha güzel, daha doğruya ilişkin kapsayıcı bir fikre sahip olmaksızın herhangi bir şeyi eleştirme veya değerlendirme imkanı olmadığı gerçeğinden kaçma imkanı yoktur. Başka şekilde söylemek gerekirse, neyin hukuk olabileceğine ilişkin kapsayıcı bir ön (hukuk) fikre(ne) sahip olmaksızın, mevcut olanın hukuk olup olmadığını değerlendirmek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında yukarıdaki iddianın mantıksal açıdan geçersiz olduğu ileri sürülebilir. Burada idealist felsefenin *a priori* bir hukuk kavramının varlığına ve hukukun normatifliğine ilişkin argümanlarını da hatırlatarak, ontolojik açıdan hukukun salt “kanun koyucunun iradesi” ya da “sosyal şartlar” olarak ifade edilebilecek pozitif hukuka indirgenmesi, hem felsefi düşüncüyü bütünüyle görmezden gelmek anlamına gelmekte, hem de insanların davranışlarını iyiye, doğruya ve haklıya yöneltmek isteyen, bu açıdan, onların ödev duygularına hitap etmek durumunda olan hukuk gerçekliği ile bağdaşmaz nitelik taşımaktadır. Bu konuda şimdilik daha fazla

ayrıntıya girme gereği duymaksızın gerçek hukukun olan ve olması gerekeni içeren üst bir kavram olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Şu halde, hukuk bilim olarak nitelendirilecekse eğer, “olması gereken” ile de ilgilenmek zorunda kalacaktır. Oysa bilimin bunu yapmasına olanak yoktur.

b) Hukuk biliminin konusu nedir?

Peki bu noktada olması gereken hukukun hukukilik niteliğini reddetmeksizin, yine de, bilimin kendisine konu olarak sadece pozitif hukuku, belli bir zamanda belli bir toplumda yürürlükte olan veya mahkemelerce oluşturulan hukuk kurallarını alabileceğini ve incelemelerini bu alana hasredebileceğini kabul edemez miyiz? İlk bakışta olanaklı gibi görünen bu düşünce de, hukuk ve bilimin niteliklerine yönelik dikkatli bir analize tabi tutulduğunda geçerlilik taşımamaktadır. Zira hukukun bilimselliği sorunu, daha önce de işaret edildiği üzere, hukukun ne olduğu sorunu ile doğrudan bağlantılıdır. Hukuk biliminin sadece pozitif hukuku kendisine konu olarak alacağını kabul etsek bile, pozitif hukukun niteliği, bilime özgü unsurları taşıyıp taşımadığı ve dolayısıyla bağımsız bir bilim olup olamayacağı sorunu hala çözülmeyi beklemektedir.

Şurası açıktır ki, hukuk biliminin konusunu sadece pozitif hukuk oluşturur. Hukuk biliminin görevleri şu şekilde belirtilmektedir: Hukuk bilimi ya da aynı anlama gelmek üzere hukuk dogmatikliği, pozitif hukuku, barındırdığı değerlerden bağımsız bir biçimde, mantık ve muhakeme aracılığı ile ele alır ve inceler. Bu sayede, gerçekleşen veya farazi hukuk uyuşmazlıklarında somut olaya uygulanacak hukuk kuralının ne olduğunu tespit etmeye çalışır. Kuralların birbirleriyle ilişkilerini, bağlantılarını ortaya koyar; boşlukları tespit eder ve doldurur. Ayrıca, yine dogmatik hukuk bilimi, bir takım toplumsal gerçeklikleri ve ilişki biçimlerini bazı kavramlar vasıtasıyla tiplerleştirir, sınıflar ve bu sayede benzer hususların aynı hukuk kurallarına tabi olmasına imkan sağlar. Dogmatik hukuk bilimi hukuku belli bir sistematik çerçevesinde inceler. Örneğin, kamu hukuku ve özel hukuk dallarını birbirinden ayırt eder. Özel hukuk alanında, medeni hukuk, borçlar hukuku, eşya hukuku, miras hukuku, ticaret hukuku gibi, kamu hukuku alanında ise, anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku gibi alt hukuk kategorilerini birbirinden ayrı olarak sistemleştirerek açıklamaya çalışır.⁶⁷⁸

Hukuk bilimi bütün bu incelemelerini pozitif bilim kimliği ile yapmak zorunda olduğu için, bilimsellik sıfatına uygun bir yaklaşımı tercih etmek zorundadır. Her şeyden önce, konusunun olgusal nitelik taşıması, gözlem ve deneye elverişli olması gerekmektedir. Acaba hukuk biliminin temel konusu olarak pozitif hukuk kuralları bu anlamda olgusal nitelik taşır mı? Belli bir ülkede belli bir dönemde yürürlükte bulunan hukuk kurallarının toplumsal

⁶⁷⁸ Pozitif Hukuk Biliminin konusuna ilişkin olarak bkz. Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2003, s. 1-4

Hukukun Bilimselliği Sorunu

şartların bir ürünü olduğu, toplumsal olgudan etkilendiği ve toplum hayatını etkilediği bu açıdan da olgusal bir boyut taşıdığı söylenebilir. Yine hukuk kurallarının kanun koyucunun iradesinden ibaret olduğu, bu açıdan da bilimsel incelemeye imkan veren maddi bir görünüm taşıdığı da iddia edilebilir. Ayrıca tarihsel bir realite olarak da hukukun bilimsel inlemeye konu olabilecek maddesel bir varlığa sahip olduğu ileri sürülebilir.

Ne var ki, hukukun, pozitif hukuk olarak sosyal şartların bir ürünü, tarihsel bir olgu yada kanun koyucunun iradesi olarak algılsa bile, olanı değil, olması gerekeni gösteren normlardan oluştuğu inkar edilemez. Zira basit bir gözlem bile, kanun koyucunun sosyal hayatın düzenini yada güvenliği sağlamak amacıyla hukuk kuralları yaparken, düzenlediği sosyal ilişkileri olduğu gibi kurallaştırmadığını, onları belli bir değerlendirme süzgecinden geçirdikten sonra, aralarından tercihler yaptığını göstermektedir. Özetle, hiçbir kanun koyucu toplumsal ilişkileri dondurmak, olduğu gibi muhafaza etmek amacıyla hukuk yapmaz. Mevcut sosyal ilişkileri belli bir ölçüt çerçevesinde değerlendirir ve daha ideal (bu objektif bir *iyi* anlamında değil, belli bir ideolojik tercih anlamında da anlaşılabilir) bir toplumsal yaşam, (kendi tercihi çerçevesinde) daha iyi işleyen bir sosyal düzen oluşturmak düşüncesi ile (yani olması gerekeni, ideal insan davranışlarını gösteren kurallar biçiminde) hukuk normlarını oluşturur. Bir başka anlatımla, pozitif hukukun biliminin konusu olan yürürlükteki hukuk bile özü itibarıyla olanı göstermez, yani toplumda gözlemlenebilir maddi bir karşılığı bulunmamaktadır.

Zaten, hukukun niteliğine yönelik felsefi ve bilimsel çalışmalardan hemen hepsinde hukuk kuralının üç unsurdan müteşekkil olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan ilki *sosyal olgu*, ikincisi *etik değer* ve sonuncusu da *norm* unsurlarıdır. Bu bağlamda, hukuk biliminin sorunu, hukuku sadece sosyal olgu boyutuna indirgemek değildir. Zira zaten bu boyutuyla hukukun incelenmesi, hukuk biliminin değil, uzmanlık alanı hukuk ve toplumsal hayat arasındaki ilişkiyi belirlemek olan hukuk sosyolojisinin, yada tarihsel bir gerçeklik olarak ele almak, hukuk tarihinin işidir. Hukuk ve etik değerler arasındaki ilişki ise hukuk felsefesinin uzmanlık alanına girmektedir. Bu durumda hukuk biliminin uzmanlık alanı olsa olsa hukukun norm boyutu olacaktır. Zaten bu yüzden de hukuk bilimi, yaygın olarak “normatif bir bilim” olarak nitelendirilmektedir. Ancak hukukun normatifliği, onun ahlaki bir içeriğe sahip olduğu ve insanlara kendisine uyulma konusunda ödev ve sorumluluk yüklediği anlamına gelir. Ödev kavramı ise özü itibarıyla ahlaki bir yükümlülüğe işaret etmekte ve bilime tamamıyla yabancı bulunmaktadır.

Hukuk kuralları ve onlara kaynaklık eden toplumsal ilişkiler sürekli bir değişim içerisinde olduğu için, hukuk sisteminin de sürekli olarak yenilenmesi, ortaya çıkan boşlukların doldurulması gerekmektedir ve bu yukarıda belirtildiği üzere, dogmatik hukuk biliminin en başta gelen işlevlerindedir. Ancak bu bilim dalı, doğası gereği, hukuk kurallarının toplumdaki gerçek kaynaklarının,

özünün, gerçekleştirmeye çalıştığı nihai amacın ne olduğu, bu kurallarda ortaya çıkan moral (etik ve ahlaki) değerlerin bulunup bulunmadığı soruları ile ilgilenmez. Özetle hukuk bilimi hukuku sadece dogma olarak alır ve onu kaynağı, niteliği, amacı sorunları ve içerdiği değerlerden bağımsız olarak inceler.

Varolan hukuku, kaynak sorunu ve içeriğinden bağımsız olarak açıklamaya çalışmanın ne denli bilimsel bir faaliyet olacağı şüphelidir. Zira, farklı toplumlarda hukuk yapım süreçleri göz önünde bulundurulursa, böyle bir hukukun en önemli kaynağının, toplumsal şartlar veya etik değerler değil, kanun koyucunun iradesi olduğu görülecektir. Şu veya bu sebeple kanun koyucunun keyfi irade ve arzusunun ürünü olarak ortaya çıkması muhtemel kuralların hukuk normu biçiminde formüle edilmiş olsa da gerçek hukuk mahiyetini taşımayacağı, bu nedenle bunları açıklamaya yönelmiş bilgi disiplininin de bilimin zorunlu niteliklerinden olan *objektiflik*ten uzak olacağı aşikardır. Bu çerçevede, hukuk bilimi kendisine konu olarak aldığı pozitif hukuka ilişkin olsa bile bilimsel mahiyette bir bilgi üretememektedir diyebiliriz.

3. Hukuk bilim olabilir mi?

Çağımızda sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması gereğine işaret edilen Gulbenkian Komisyonu raporunda hukuktan “hiç bir zaman tam anlamıyla bir sosyal bilim olamayan ... alan” olarak söz edilmektedir. Komisyon üyeleri bu kanaatlerine sebep olarak, sosyal bilimlerin varoluşundan önce de üniversitelerde hukuk fakültelerinin var olduğunu ve ders programlarının öğrenci yetiştirme işlevine yönelik bulunmasını göstermişlerdir. Yine raporda, nomotik sosyal bilimcilerin içtihadı kuşku ile karşılamaları, hukukun normatif yapısının ampirik araştırmaya elverişli olmaması ve kanunların bilimsel nitelik taşıyamaması açısından da hukukun bilimsellik sıfatı taşımadığını düşündüklerine işaret edilmektedir.⁶⁷⁹

Raporda da belirtildiği gibi, hukukun üniversite programlarında yer alması ve sistemli bilgiler bütünü olarak öğretilerilebilir olması tek başına onun bilim olduğunu göstermez. Zira, “her sistemleştirilmiş bilgiler topluluğu bilim değildir. Bunların bilim olabilmesi için somut bir gerçekliği, yani zaman ve yer bakımından belirli olan, ampirik olarak denenmesi olanaklı olguları kavraması gereklidir. Bilimin kullandığı kavramların da somut bir gerçekliğe sahip olması, gözlem ve deneyle kavranabilecek olguları dile getirmesi zorunludur. Kısacası, bir bilgiler topluluğunun ya da kümesinin bilim niteliğini taşıması için her şeyden önce konusunun, gözlenebilir bir varlık alanını içermesi ve bu konu

⁶⁷⁹ Gulbenkian Komisyonu (2003), *Sosyal Bilimleri Açın* (Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor), Çeviren : Şirin Tekeli, 4. Basım, Metis yayınları 2003, s. 33.

Hukukun Bilimselliği Sorunu

üzerinde üretilmiş sistemli ve düzenli bilgilerin birikiminden oluşması gerekmektedir.⁶⁸⁰

Hukukun sistematik bir bilgi bütünü haline getirilmesi, belli kategoriler içerisinde ele alınması hukuk öğretimi ve uygulaması açısından pratik yarar sağlayabilir. Ancak belirtildiği üzere sistemleştirilmiş her bilgi bilim değildir. Ayrıca, işaret edildiği üzere, hukuk her şeyden önce emredici nitelikteki normlardan oluşmaktadır. Hukukun normatif olması onun emir ve yasaklar içermesi anlamına gelmektedir. Oysa bilim emir ve yasak kavramına tamamıyla yabancıdır.

Bunun ötesinde, hukuk özü itibarıyla insan davranışlarını düzenlemekte olduğundan doğrudan doğruya değerlerle ilgili bulunmaktadır. İnsan davranışlarını adalet ideali çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutmakta, onları doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız olarak nitelendirmekte, yani doğrudan doğruya değer yargıları içermektedir. Hukukun bilimsel incelemesinde bu değerlerin de göz önünde bulundurulması bilimin amacı olan hukuk gerçekliğinin tespiti açısından zorunlu bulunmakla birlikte, bilimin değerlendirme yapabilmesine olanak yoktur. Sadece içerisinde değerleri barındırması açısından değil, aynı zamanda, belirtildiği üzere, olanı, olguyu açıklamak yerine, olması gerekeni, idealize edilmiş insan ilişkileri ve toplumsal düzeni öngörmesi açısından da yine hukukun bilimsel incelemeye konu olabileceği şüphelidir.

Bütün bunların ötesinde, bilimsel kaygının hukukun işleyişini mekanikleştireceği belirtilebilir. Hâlbuki doğrudan insana, insan eylemine yönelik bir alanın mekanik bir işleyişe kavuşturulması doğru değildir. İnsan çeşitli açılardan bilimin konusu olabilmekle birlikte, diğer bilim dallarının insana ilişkin incelemeleri ile hukuk biliminin insana bakışı arasında önemli bir nitelik farkı vardır. Her şeyden önce, hukuk insanı, onun doğa bilimleri ya da diğer sosyal bilimlere konu olmasından çok farklı bir tarzda ele almaktadır. İnsan diğer pozitif bilimler karşısında bir nesne konumunda iken, hukuk karşısında bir süje, haklara sahip olan, hakkı ihlal edilen, hukuka uygun ya da aykırı davranan bir özne konumundadır. Bu nitelik farkı, hukuk biliminin hukuk kurallarını değerlerden arındırmak yönündeki yaklaşım tarzı ile birlikte dikkate alındığında, hukukun bilimselleştirilmesi çabası çerçevesinde hukukun düzenlediği bilinçli insan davranışlarını belirleyen, onların belli davranışları yapma ya da yapmama biçimindeki tercihlerini olanaklı kılan, sadece insana özgü ve onu doğadaki canlı cansız diğer varlıklardan farklılaştıran unsurların (manevi dinamikler, iç saikler vs.) göz ardı edildiğini götürür. Bu ise insanı, tıpkı bir makine ya da sadece içgüdüleriyle hareket eden bir hayvan gibi algılamak anlamına gelecektir ki bu da hukukun kendi iç mantığı ile tutarlı değildir.

⁶⁸⁰ <http://www.anthropology-works.org/sosyal/alanaras/hamamkoy/hkoy02.pdf>

Yine, doğa bilimlerinin ürettiği bilginin bile kesinlik taşıyıp taşımadığının tartışıldığı bir dönemde, hukukun bilimselliği yönündeki ısrarın, hukukun nedensel ilişkiler çerçevesinde değişiminden ziyade, durağanlığına, statikliğine hizmet etmekten öte bir anlam taşıdığı söylenemez. Çünkü bilimin inceleyeceği konunun nispeten kararlılık göstermesi, belli bir düzenlilik arz etmesi gerekmektedir. Oysa hukuk sistemindeki değişimin, bilimin varsaydığı doğrusallıkta bir işleyişe sahip olması mümkün değildir. Sadece yasama organı (parlamento) tarafından kanun çıkarılması durumunda değil (ki her gün yeni kanunlar çıkarılmakta, mevcut olanların bazı maddeleri değiştirilmektedir) hukuk uygulaması sırasında da hukukun yeniden üretilmesi söz konusu olmaktadır. Buradaki kaygı başka bir şekilde şöyle de dile getirilebilir: Bilimsel olabilmek için hukukun sistemli bilgi niteliğindeki temel yapıya kavuşturulması şartsa eğer, o zaman hukuksal değişikliklerin de bu sistemli bütüne uygunluk arz etmesi beklenir. Oysa genellikle, yalnızca bilimsel kaygılar değil, toplumsal olgular ve (o kadar) toplumsal değerler hukukun oluşmasında etkili olmaktadır. Gerçi iyimser bir bakışla, hukukun toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde değişmesinin, hukuk sosyolojisinin bulguları ışığında bilimsel bir niteliğe kavuşturulabileceği ileri sürülebilir. Oysa hukukun toplumdaki hakim değerleri yansıtmasını bilimsel bir yöntemle sağlayabilmek mümkün olmadığı gibi, hukuku değerlerden bağımsız bilimsel bir analize tabi tutmanın da bir yararı yoktur. Her şeye rağmen, hukukun uygulandığı toplumsal yapıya uygunluğu adına olumlu sayılabilecek bu etkinin arkasında çoğu zaman siyasi ve ideolojik çekişmelerin yattığı, yasama organındaki hakim ideolojinin hukuka da ağırlıklı yansıdığına şahit olunmaktadır. Hukukun aynı yasama dönemi içerisinde bütünüyle değiştirilebilmesine olanak bulunmadığı dikkate alınacak olursa, tutarlı bir bütün arz etmesi beklenen hukuk sisteminin farklı zamanlarda farklı yasama organlarınınca yapılmasının, bir yandan onun *objektivitesi* ve *rasyonelliğine*, diğer yandan da *tutarlılık*, *bütünsellik* ve *çelişmezliğine* şüphe düşüreceği açıktır.

Burada hukuk biliminin tavrı, hukukun yapılması sürecini hukuk biliminin ilgi alanı dışında bırakmak yönündedir. Bir başka ifade ile, hukukun olağan prosedür çerçevesinde yapılmasının bilimsel olmadığı, bu yüzden hukuk politikasının işi olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, acaba aynı şey hukuk biliminin konusu olan hukuk uygulaması açısından da söylenebilir mi?

Gerçi hukukun yapılması ve uygulanması süreçlerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılıp ayrılamayacağı sorunu önemli bir sorundur. Ancak yine de bir tarafa bırakılabilir. Böyle bir ayırım yapmanın olanaklı olduğunu varsaysak bile az önce işaret edildiği gibi, hala çözülmesi gereken bir sorun vardır. Hukukun siyasal etkilere açık bir organ tarafından yapılmasının bilimsel bir faaliyet sayılmayacağı açıktır. Bununla birlikte hukukun uygulanması süreci içerisinde, yani bilimsel faaliyetlerin yürütülmesi aşamasında, toplumsal dinamiğe ayak uyduramayan hukukun, tarafların katkılarıyla mahkemelerce sürekli biçimde yeniden üretilmesi söz konusu değil midir? Bu durumda, hukukun oluşmasını,

Hukukun Bilimselliği Sorunu

bilimsel faaliyet alanında gerçekleştiği için bilimsel bir faaliyet sayacak mıyız? Bu durumda karşımıza daha da önemli bir problem çıkmakta, bir taraftan bilimsel usullerle yapılan hukuk, diğer yandan ise bilimsel olmayan bir yöntemle yapılan hukuk aynı sistemli bütün içerisinde nasıl birbiriyle bağdaşacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak hukukun bilim olarak nitelendirilmesi, bir taraftan hukukun niteliği ile bağdaşmazken, diğer yandan da hukukun toplumsal işlevini tam olarak yerine getirmesinde önemli aksaklıklara yol açar. Bilim gözlemlenebilir olgulara dayalı hipotezler üretmektedir. O hipotezi bilimsel bilgiye dönüştüren ise, doğrulanabilir olması değil yanlışlanamaz olmasıdır. Bütün kuğular beyazdır hipotezi ancak başka renkli bir kuğuya rastlandığında bilimselliğini yitirir. Hukukta hipotezler ise hukuk normlarıdır. Onları sınama alanı, laboratuvar ise mahkeme salonlarıdır. Hukukun bilimselliği iddiası, bizi, aynı koşullarda ve aynı biçimde gerçekleşen her olayın farklı mahkemelerde (laboratuvarlarda) olsa bile aynı hükme bağlanması gerektiği fikrine götürmelidir. Yani, eğer hukuk uygulaması bilimsel bir faaliyet ise, aynı hukuksal olay için farklı iki mahkemede iki farklı karar çıkmamalıdır. Başka şekilde ifade edilmek gerekirse, aynı biçimde gerçekleşen her olay, aynı hukuk kuralına aykırılık teşkil etmeli ve aynı biçimde cezalandırılmalıdır. Oysa, tek bir olayda bile, aynı dava dosyasını inceleyen iki farklı yargıcın (hukuk bilimcisinin) farklı kararlar vermesi hiç de şaşılacak bir durum değildir.

Bu açıdan hukukun bağımsız bir bilim dalı olmaya elverişli nitelik taşımadığını söyleyebiliriz. Ancak hukuk bağımsız bir bilim olamaz demek hukukun hiçbir şekilde bilimsel inceleme konusu yapılamayacağı anlamına gelmediği gibi, onun yapımı ve uygulanması süreçlerinde bilimsel verilerden yararlanamayacağı anlamına da gelmemektedir. Daha önce de işaret edildiği gibi hukuk toplumsal olgu boyutuyla, hukuk sosyolojisinin, etik değer boyutuyla hukuk felsefesinin konusunu oluşturur. Tarihsel bir gerçeklik olarak da hukuk tarihi tarafından incelenebilir. Hukukun farklı veçhelerine yönelik bütün bu bilimsel inceleme verileri birlikte değerlendirildiğinde hukukun oluşturulması ve uygulanması süreçleri daha rasyonel hale kavuşturulabilir.

Açıklandığı üzere, bilimlerin doğaları gereği farklı alanlara ilişkin reel bilgiye ulaşma çabasıdır. Dolayısıyla gerçekleşen bir olayın hukuka aykırı olup olmadığını tespit etmek açısından çeşitli bilim dalları (doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin çeşitli branşları) farklı usul ve yöntemlerle olayın niteliklerini ortaya koyabilirler. Yine olaya uygulanacak hukuk normunun içeriği de yine, örneğin dilbilim, anlambilim gibi farklı bilim dalları ve hukukçular tarafından açıklanabilir. Farklı bilim dallarının kendi uzmanlık alanları çerçevesinde hukukçunun kullanımına sunduğu bu parça bilgileri bütünselliğe dönüştürmek ise hukuk felsefenin işidir. Çünkü bilim bir taraftan farklı uzmanlık alanına ilişkin bilgileri bir bütünsel bir düzleme taşıma yeterliliğine sahip olmadığı gibi,

BALI

diğer yandan tespit ettiği olguların ahlaki bir değerlendirmesini de yapamaz. Oysa hukuki yargılama faaliyeti sonunda yapılması gereken tam da budur. Bir yargıç bilimin kendisine sağladığı tüm verileri birlikte değerlendirecek ve daha sonra bu olgusalılık ile genel ve soyut hukuk kuralı arasında bir uyum olup olmadığına bakacak ve kararını felsefi bir değerlendirme neticesinde verecektir.